

GELENEKSEL NİĞDE KONUT MİMARİSİ

Doç. Dr. Huriye ALTUNER

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü

*Resim 1. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

Osmanlı konut mimarisi geleneği içinde yer alan Niğde evleri, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir. Niğde, geleneksel dokunun yoğunluğu ile dikkat çeken bir şehirdir. Günümüzde plansız yapılaşma içinde yok olmaya yüz tutmuş olan bu dokunun korunması ve aktif olarak hayata dâhil edilmesi gerekmektedir. Zengin kültürel varlığımızın tanıkları olan konut mimarisi, bir toplumun demografik yapısını, inanç ve sanat anlayışını,

yaşam biçimlerini ve insana dair bütün bilgileri günümüze aktaran toplumsal hafıza kayıtlarıdır. Niğde evleri, aynı zamanda bulunduğu coğrafyanın doğal yapısını, iklimsel özelliklerini, tarih içindeki önemini ve yaşanan değişimleri de gözler önüne serer.

İhtiyaca göre kurulan barınma alanları, bölgenin imkân sağladığı olanaklar doğrultusunda belli bir forma kavuşur. Niğde, Kapadokya bölgesi içinde yer alan bir şehirdir

ve bölgenin topografyasını volkanik faaliyetler belirlemiştir. Volkanik tüflerden oluşan kaya dokusu, kolay işlenebilmesi ve hava ile temas etmesiyle sertleşen bir yapıya sahip olmasından dolayı bölgenin ana malzemesi taştır. Kâgir inşa tekniğinin kullanıldığı Niğde geleneksel konut mimarisinde, taş malzemenin yanı sıra döşeme sistemi ahşap kirişlemelerle çözümlenmiş, döşeme kaplaması olarak da ahşap kullanılmıştır.

Resim 2. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi

Aynı zamanda pencere üst ve altlarında kullanılan ahşap hatıllar vasıtasıyla duvar sistemindeki bağlantı kuvvetlendirilmiştir.

Niğde evlerinde cepheler sıvasız, yalın görünüşlüdür. Evlerin sokağa bakan cephelerinin, sayısı ve düzenlenişi bakımından diğer cephelere göre daha fazla önem taşıdığı görülmektedir. Bu önem, sokak cephesinde üst katta oldukça belirgindir. Sokak köşesine denk gelen binalarda ise her iki cepheye de aynı önem verilmiştir. Genellikle iki katlı olan evlerin sokağa bakan cephesinin üst katında kesme taş kullanılırken alt katında moloz taş kullanılmıştır. Katlar arasındaki

ayrım malzemenin renk tonuna da yansır. Üst katta kullanılan taşlar alt katta kullanılanlara göre daha açık tondadır. Yan ve arka cephelerde ise üst kat ile alt kat arasındaki ayrım ortadan kalkar.

Kütleli hareketin çok fazla olmadığı Niğde evlerinde cephedeki en önemli unsur çıkmalardır. Çıkmalar konut cephesini zenginleştirdiği gibi ait olduğu sokağın görsel değerini de artırmaktadır. Cumbanın bulunduğu cephe genellikle yapının ana cephesidir. Cephe elemanlarının kullanımı açısından

Resim 3. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi

Resim 4. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi

bir sınıflandırmaya gittiğimizde şu gruplar ortaya çıkmaktadır; “Çok Sayıda Cephe Elemanı Olan Çıkmalı Evler”, “Az Sayıda Cephe Elemanı Olan Çıkmalı Evler” ve “Az Sayıda Cephe Elemanı Olan Çıkmasız Evler”. Çıkmalar, bazen iç hacimle, dış hacmin bütünleşmesini sağlamaktadır. Bunlar, iç mekândan ayrı olarak balkonumsu özellik taşırlar. Dış mekânla ilişkiyi sağlayan bu “Açık Çıkmalar”, cephe tipolojisinde; “Balkon Çıkmalı Cepheler”, “Teras Çıkmalı Cepheler” olarak isimlendirilmişlerdir.

Çıkmaları taşıyan taş konsolların profillendirilmesi görsel etkiyi daha da artırır. Genellikle konsollar, daha dayanıklı olan koyu gri taşlarla oluşturulmuştur. Çok az örnekte konsollar ahşap malzemedendir. Çıkmanın genişliğine göre bu konsollar, birden fazla taş blokun üst üste gelmesiyle oluşur.

Çıkmaların dışında cepheyi hareketlendiren diğer bir unsur da yüzey süslemeleridir. Kat hizalarında ve pencere aralarında görülen cephe yüzeyindeki taşkınlık, cephenin yatay ve düşey hareketini zenginleştirir. Konutların geniş cephe açıklığı gerektiren mekânları revaklıdır. Bunun yanı sıra tek kemer açıklığıyla geçilen cephe açıklıkları da görülür.

Çıkması olmayan konut cephelerinin, sütunlar üzerine atılan kemerlerle hareketlendirildiği örnekler de görülmektedir. Köşe parsellerdeki geleneksel yapılarda zemin kat hizasında köşe taşlarının pahlandığı ve sokak dokusunun estetik bir ögesi haline getirildiği görülmektedir. Cephe açıklığı gerektiren mekânlarda taşıyıcı duvarların yanı sıra, açıklığı geçmek amacıyla sütun-kemer sistemi

*Resim 5. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

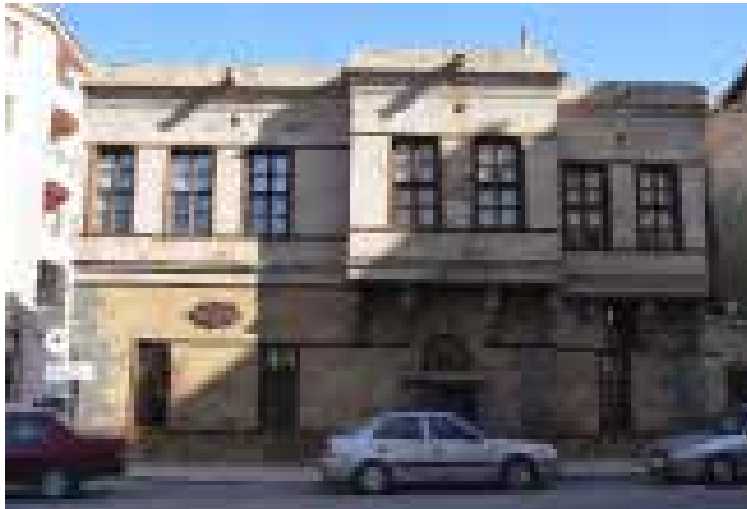
kullanılmıştır. Yerel dilde 'hanay' adı verilen zemin seviyesindeki balkonumsu, sütun-kemer birleşimi ile oluşan mekânlar üstte binayla bütünleştirilmiştir. Bunun yanı sıra üst katta seyirlik mekân oluşturulmasında kullanılan sütun-kemer açıklığı görülmektedir.

Niğde geleneksel konut mimarisi, ailenin birkaç neslinin bir arada yaşamasına olanak sağlayacak şekilde biçimlenmiştir. Osmanlı konutlarında, kimi bölgelerde, Müslüman ve Gayrimüslim nüfusun konut biçimi farklılıklar gösterse de Niğde konut mimarisinde, plan düzenlemesinde,

bu türden bir ayırım söz konusu değildir. Konutların büyüklüğü, tek veya çift katlı oluşu, oda sayısı, sofanın biçimi, avlulu ya da bahçeli olup olmayacağı, arazinin ve ekonominin sağladığı imkânlar doğrultusunda belirlenir.

Konutlar, genellikle aile mahremiyeti dikkate alınarak içe dönük bir plan anlayışında gelişmiştir. Zemin kat, sokakla ilişkiyi azaltmak için yükseltilmiştir. Sokak yönünde az sayıda pencere açılmış ya da zeminde cephe açıklıkları avlu-bahçe yönünde yoğunlaşmıştır. Bu anlayışa bağlı olarak bahçe ve avlu duvarları yüksek tutulmuştur. Genellikle eğimli arazi üzerine inşa edilmiş olan geleneksel konutlar, eğimden kat kazanmıştır. Böylece bahçe duvarları ve yapılar üzerinden manzara sağlayacak şekilde kademeli bir yerleşim oluşturulmuştur.

Geleneksel Niğde evlerinde bazen iki kat, birbirinden bağımsızdır. Bu durum kimi örneklerde her iki katın ayrı birer konut şeklinde düzenlenmesine yol açmıştır. Üst kat ile bağlantı, bahçe yönünden merdivenle sağlanır.

*Resim 6. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

*Resim 7. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

Tek katlı binalarda yaşama mekânları, servis mekânları, depo, ahır gibi hacimler tüm kata yayılarak, tabanda geniş yüzey kaplayan bir çözümlenmeye gidilmiştir. İki katlı konutlarda sokak ilişkisi dikkate alınarak mutfak, depo, tandır evi gibi mekânlarla, yaşama mekânlarının çok azına zemin katta yer verilmiştir. Üst kat ise tamamen yaşama mekânlarına ayrılmıştır. Yaşama mekânları genellikle dikdörtgen formudur. Yapıların çoğunda, binanın zemine

oturduğu yerde kayaya oyulmuş depo ve ahır amaçlı kullanılan birimlere rastlanır.

Niğde evlerinde zemin kat planı, üst kata göre farklıdır. Evlerin plan şeması binanın arazi içindeki konumuna, avlu ya da bahçesine, oda sayılarına, servis mekânlarına ve sofanın konumuna göre şekillenmiştir. Büyük boyutlu konutlarda genellikle “Sofalı Plan” gelişimi görülmektedir. Küçük boyutlu konutlarda ise sofanın

yerini “Hol” almıştır. Niğde konut mimarisinde “Sofalı” ve “Sofasız” olmak üzere iki tür plan şeması görülür. Sofalı Evler; “Dış Sofalı” (Dış Sofalı Tek Odalı, Dar Köşe Sofalı, Yarı Merkezi Dış Sofalı), “İç Sofalı” ve “Orta Sofalı” olmak üzere çeşitlenmektedir. Sofasız Evler ise “Hollü Tip”, “Düzensiz Tip” olarak sınıflandırılabilir.

Odaların içinde dolap, niş, ocak, gusülhane gibi elemanlar bulunmaktadır. Bunlara aynı zamanda mekânı zenginleştirici görev de yüklenmiştir. Genellikle odaların girişinde bir basamak aşağıda pabuçluk adı verilen bir bölüm oluşturulmuştur. Geleneksel Türk konut mimarisinde olduğu gibi Niğde evlerinde de “başoda” uygulaması vardır. Boyutu, manzaraya hâkim olan cepheye yerleştirilmesi ve içindeki dolap düzenlemesi gibi zengin mekân elemanlarının kullanımından dolayı “başoda” diğerlerinden ayrılır.

*Resim 8. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

*Resim 9. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

Dolap kapıları üzerindeki geometrik süslemeler, ahşap kemerle geçilen nişler ve dolap, çekmece kulpları süslemeyi zenginleştiren unsurlardır. Ayrıca sofa ve başoda olarak kullanılan mekânların tavan süslemesi çoğunlukla kirişlemesi alttan kaplamalı tavan şeklinde düzenlenir ve merkezden dağılan ışınal süsleme ile bezenmektedir.

Niğde konut mimarisinde diğer bir unsur “köşk oda”dır. Üçüncü kat olarak düzenlenen köşk odaya revaklı bir giriş kısmından sonra ulaşılr. Dış ve iç süslemelerin

zenginliğiyle ve üst katta tek bir mekân olarak düzenlenmesiyle yapının geneline göre özel bir konumdadır. Manzara yönünde hacimlenen bu oda seyirlik amaçlıdır. Ayrıca eyvan şeklinde düzenlenen ve bina dışında yer alan merdivenle ulaşılan köşk odalar da bulunmaktadır.

Niğde konut mimarisinde, mutfak olarak düzenlenen mekânların yanı sıra tandır evleri bulunmaktadır. Mutfakta ocak, niş, raf, tezgâh ve dolap gibi mekân elemanları görülür. Genellikle konutun daha az önemli cephesi yönünde yer

*Resim 10. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

*Resim 11. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

alır. Bazı örneklerde mekânın bir kısmı yükseltilerek geniş bir seki oluşturulmuştur. Sekiliğin sokağa bakan yüzeyinde sedir yer alır. Böylece mekân sadece pişirme eyleminin gerçekleştirildiği yer olmanın yanı sıra oda işlevi de kazanmıştır. Döşeme kaplaması doğal taştır. Tandır evleri, büyük boyutlu bir ocağın yer aldığı mekânlardır. Genellikle bahçe içinde düzenlenmiştir. Kimi örneklerde tandır evi bölünerek, pişirme hacminin yanında sedirli bir oda oluşturulmuştur. Bina içinde yer alan tandır evleri ise sofa ya da taşlık gibi büyük hacimli bir mekânla bütünleşmiştir.

*Resim 12. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

*Resim 13. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

Depo, ahır, samanlık gibi mekânlar, bahçe içinde yer alan büyük boyutlu eklenti yapı görünümündedir. Geleneksel yapılarda bu tip hacimler tonoz ile örtülmüştür. Bahçesiz konutlarda ise binanın zemin ya da bodrum katında yer alır. Genellikle aynı amaçla kullanılan mağaralarla bağlantılıdır. Sokak cephesinde yer alanlarına, küçük bir kapı ile giriş verilmiştir. Mekânın ışık ve havalandırması mazgal pencerelerle sağlanır. Zemin sıkıştırılmış toprak ya da taş kaplamalıdır.

Konutlar genellikle düz damlıdır. Ahşap kirişlerin üzerinde saz ve sıkıştırılmış topraktan oluşturulan 'hezen' yer alır. Genellikle damın

etrafı, dış duvar hizasında parapetle çevrilmiştir. Bunun yanı sıra süsleme yönünden zengin cephelerde, profilli bordürler dışa doğru taşarak, saçak şeklinde damı sınırlandırmaktadır. Yağmur suyunun akışını sağlamak için parapetlerin ve bordürlerin alt hizasında, taş çörtlenlere doğru zemin eğimli hale getirilmiştir. Toprak damı sıkıştırmak için silindir şeklindeki 'loğ taşları' kullanılır.

Geleneksel Niğde konutlarında süsleme unsuru olarak demirden imal edilen çoğunlukla alt bölümünde dış bükey çıkıntı yapan pencere kafeslerinin de önemli bir yeri vardır. Aynı zamanda konut ve avlu, bahçe girişlerinde kullanılan

vurgulayıcı geometrik simgeler görsel değeri arttırmaktadır. Lentolu ve söveli kapı düzenlemelerinin lento ve söve birleşimlerinde, kademeli taş konsollar çoğunlukta olup yaprak ve insan profilli konsol düzenlemeleri de mevcuttur.

Niğde evleri, Kapadokya yöresinde, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da görülen evlerle malzeme kullanımı ve cephe özellikleri açısından benzerlikler taşısaya da kendine özgü bir üslup geliştirmiştir. Bu üslubun oluşmasında; birbiriyle uyumlu gelişme gösteren bina kütleleri, kullanılan malzemenin ana cephedeki kararlılığı, yüksek bahçe

*Resim 14. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

*Resim 15 Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

ve avlu duvarlarının kütleler arasındaki bütünleştiriciliği, çok sayıda taş konsollarla taşınan cephe çıkmaları ve eğimli topografyanın sağladığı görsel değişkenlik, esas unsurlar olmuştur. Ev kütleleri arasındaki uyum ve yerleşim düzenindeki saygı, tek düze devam eden bir sokak görüntüsü yerine, son derece hareketli, doluluk ve boşlukları dengeli ve sürprizlerle dolu sokak görüntülerini

hazırlamıştır.

Osmanlı konut geleneğine göre şekillenen Niğde evleri, öncelikle Ürgüp, Göreme, Mustafapaşa (Sinassos), İncesu, Nevşehir, Avanos, Belisırma, Güzelyurt (Gelveri) ve Kayseri gibi yakın çevredeki taş konut mimarisindeki benzerlikleriyle, Kapadokya bölgesi içinde değerlendirilmektedir. Geniş açıdan bakıldığında, Sedat

Hakkı Eldem'in (1984), bölgesel üsluplar ve ekollere göre yaptığı sınıflandırmaya göre, Kayseri'den Erzurum'a kadar şerit şeklinde uzanan, kerpiç damlı, ahşap hatıllı ve taş duvarlı evler grubuna girmektedir. Kapadokya bölgesi olarak tanımlanan geniş alandaki taş malzeme kullanımı açısından; Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin evlerini akla getirmektedir.

*Resim 18. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*

*Resim 19. Huriye ALTUNER
Fotoğraf Arşivi*